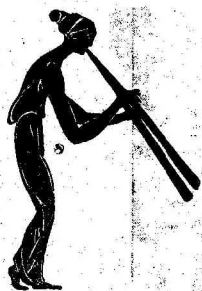

Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

Ι από ἐτῶν πολύμοχοι περὶ τὸ Βυζάντιον ἐρευνᾶ διδασκάλων ἐπιφανῶν, οἱ ὅποιοι ἀνέλαβον ἢ ἀνασύρουν ἀπὸ τὰ σκῆπη τῶν αἰῶνων ἐν ὧν τῷ μεγαλείῳ αὐτοῦ τὸν Μεσαιωνικὸν Ἑλληνικὸν κόσμον, ἀπολήγουσι κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη εἰς μίαν ἐξαιρετον ἄνθησιν τῶν βυζαντινῶν σπουδῶν.

Ἀπὸ παντοίας ἀπόψεως καὶ ὑπὸ πᾶσαν μορφήν ἐξερευνᾶται καὶ ἀνασκαλεύεται ὁ πολύπλοκος Βυζαντινὸς κόσμος καὶ ἀρχίζει νὰ διαλύεται τὸ μυστήριον, τὸ ὅποιον ἐπὶ αἰῶνας ἐπεσκότισε τὴν μυστικοπαθῆ Βυζαντινὴν ψυχήν. Καὶ μετὰ τὴν διάλυσιν τῶν νεφῶν, διαλύεται καὶ ἡ ομίχλη, μετὰ τὴν ὁποίαν περιεκάλυψε τὸν κόσμον ἐκεῖνον ἀμάθεια ἐπιστημονικὴ καὶ ἐμπάθεια καλογηρικὴ, καὶ ἤδη, ὡς ἄλλος Γλαῦκος ἀπολουόμενος τὸ Βυζάντιον εἰς τὴν θάλασσαν τῆς ἀπαθούς ἐπιστήμης, ἀνάδυσται νύμφη περικαλλῆς, ζωὴν καὶ δύναμιν, καὶ δρόσον πολιτισμοῦ περὶ αὐτὸ εἰς τὸν βάρβαρον κόσμον τῆς Δύσεως ἐξαποστέλλων.

Εἰς τὴν ἀποκάθαρσιν ταύτην τοῦ Βυζαντινοῦ κόσμου ἀπὸ τῶν ρύπων, τοὺς ὁποίους ἀμάθεια καὶ ἐμπάθεια αἰῶνων εἶχον ἐγκολάψει, πρωτοστατοῦσιν σήμερον—μετὰ τὸν Ζαμπέλιον καὶ τὸν Παπαρρηγόπουλον—ἀμιλλώμενοι ξένοι καὶ ἡμέτεροι βυζαντιολόγοι, ἀναδεικνύοντες ἑαυτοὺς κήρυκας διαπρυσίους τῆς μεγάλης ἱστορικῆς ἀποστολῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀποστέλλοντας μεγαλοφώνους τῆς μεγάλης Ἑλληνικῆς ιδέας.

Ὁ πατριάρχης τῶν Γάλλων Βυζαντινολόγων ὁ Γουσταῦος Σλουμπερζέ, εἰς τὴν μεγαλοπρεπῆ «Βυζαντινὴν Ἐποποιίαν» μᾶς ἀνοίγει ὑπέροχον σκηνὴν τῶν γιγαντομαχιῶν, τῆς δυνάμεως, τοῦ πλοῦτος καὶ τοῦ μεγαλείου τοῦ Βυζαντινοῦ κόσμου. Ὁ Κάρολος Diehl μᾶς περιγράφει τὰς βυζαντινὰς πόλεις τῆς τέχνης καὶ τὰς Βυζαντινὰς μορφὰς τῆς αὐλῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ αὐστριακὸς Στρυγγόφσκις ἐξυψώνει τὴν τέχνην τῶν μεσαιωνικῶν πατέρων μας εἰς περιωπὴν τέχνης δημιουργικῆς, ἥ ὁποία διαίωνισε τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχαίας καὶ παρεσκεύασε τὴν νεωτέραν.

Ὁ Γερμανὸς Κρουμβάχερ γίνεται δημιουργὸς τῆς φιλολογικῆς ἐρεῦνης καὶ διαδίδει τὴν τιμὴν καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὰ Μεσαιωνικὰ Ἑλληνικὰ γράμματα.

Καὶ διὰ νὰ ἔλθω εἰς τοὺς ἡμετέρους, παραλείπων ἑσμὸν ὀλόκληρον ξένων νεαρωτέρων βυζαντινολόγων, εὐρίσκω φωτεινότερα καλλιεργούμενον τὸν Βυζαντινὸν ἄγγρον τῶν κειμένων καὶ τῆς γλώσσης. Μετὰ τὰς ἀξίας ἐκτιμήσεως διὰ τὴν ἐπιμέλειαν, ἀλλ' ἀτελεῖς ἐκδόσεις τοῦ Σάθα καὶ τοῦ Legrand ὁ Σ. Λάμπρας καὶ ὁ Ν. Πολίτης παρέχουσιν εἰς τὴν ἐπιστήμην συλλογὰς καὶ κείμενα πολύτιμα, μετὰ ζηλευτὴν ἐπιστημονικὴν τελειότητα

ἐκδιδόμενα, τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν γλώσσης, ὁ δὲ Γ. Χατζιδάκις φέρει τὴν τάξιν καὶ τὸ φῶς τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἐπιστήμης εἰς τὸ πρότερον γλωσσικὸν χάος τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης.

Ἀπὸ δύο ἤδη ἐτῶν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἐκτελεῖ ἐργασίας συντηρήσεως καὶ ἀτασθηλώσεως τῶν μεσαιωνικῶν ἡμῶν μνημείων. Ἦδη δὲ καὶ ἡ Πολιτεία διὰ τοῦ κύρους αὐτῆς περιβάλλουσα τὴν μέριμναν τῶν ἐπὶ τόσον ἤδη χρόνον παρημελημένων τούτων μνημείων, κάμνει ἐν βήμα ἐπίσημον πρὸς τὸν κόσμον τοῦ Βυζαντίου.

Μετὰ χαρὰν μαθαίνουσιν οἱ ξένοι Βυζαντινολόγοι ὅτι «ἐπὶ τέλους τιμῶμεν καὶ μελετῶμεν καὶ συντηροῦμεν τὰ μεσαιωνικά μας μνημεῖα».

Ἀλλὰ καὶ ὁ εὐρύτερος κύκλος τῶν παρ' ἡμῖν λογίων καὶ τὸ πολὺ κοινὸν ἤρχισε νὰ ἐνδιαφέρεται διὰ τὸ πολύτιμον καὶ τόσον ἄγνωστον ἕως τώρα Βυζάντιον. Ἀρκεῖ νὰ εἶπω ὅτι ἡ Βυζαντινὴ διακόσμησις ἀρχίζει νὰ τρέφῃ τὴν σημερινὴν Ἑλληνικὴν, ὡς ἐπέχειρήσεν ἡ Βασιλικὴ Σχολὴ χειροτεχνημάτων διασπείρουσα εἰς τὰς ἀγοράς τῆς Εὐρώπης τὴν ἀτελείωτον ποικιλίαν βυζαντινῶν διακοσμήσεων.

Μετ' ἀγαθῆς παρακολουθοῦσι πάντες, καὶ οἱ μὴ εἰδικότερον καταγινόμενοι, τὸ εἰς τὸ φῶς κατὰ μικρὸν ἀναδυόμενον Βυζάντιον, καὶ πᾶν ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἱστορίαν καὶ τὸν πολιτισμὸν τοῦ προσελκύει ζωηρὸν τὸ ἐνδιαφέρον, τὴν φιλομαθῆ περιέργειαν τῶν πολλῶν καὶ τὴν φιλότιμον ἀμιλλαν τῶν λογιωτέρων πρὸς διάδοσιν τῶν γνώσεων αὐτῶν περὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κόσμου.

Ὁ κόσμος τοῦ Βυζαντίου, ὁ μυστικοπαθὴς ἐκεῖνος κόσμος, ἀλλὰ καὶ πλήρης μεγαλείου, ὁ πλήρης μορφῶν μεγάλων καὶ παραδόξων καλογηρῶν, λογίων, στρατιωτῶν, ὁ πλήρης σκηνῶν τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου, μεγαλοπρεπῶν, ὁ κόσμος ἐκεῖνος ὁ μέγας εἰς τοὺς ἀγῶνας τοῦ βίου καὶ μέγας εἰς τοὺς ἀγῶνας τοῦ πολέμου, ὁ λεπτὸς εἰς βίον κοινωνικὸν καὶ ἀστικόν, καθίσταται ὁσημέραι ἀνοικτότερος εἰς πάντα καὶ ὅσω διαλύονται τὰ νέφη τῆς ἀγνοίας, τὰ ὅποια τὸν ἐσκέπαζον, τόσο μεγαλοπρεπέστερος ἀναπνέει πρὸς ἡμῶν.

Εἰς ὅλα τὰ στάδια τοῦ πνευματικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου ὁ κόσμος ἐκεῖνος ὑπῆρξεν ὑπέροχος, ἂν ἑνὸς μὲν θεματοφύλαξ πιστὸς τῆς ἀρχαίας παραδόσεως, ἂν ἑτέρου συνεχιστὴς ἐκείνης καὶ συμπληρωτῆς διδάσκαλος τοῦ μεσαιωνικοῦ κόσμου γενόμενος, καὶ προαγαγὼν ἢ προπαρασκευάσας τὸν πολιτισμὸν τῆς σήμερον.

Τοιοῦτον μᾶς ἀποδεικνύουσιν αἱ νεώτεραι ἐρευνᾶς τὸν μεσαιωνικὸν Ἑλληνικὸν κόσμον.

Εἰς τὴν τέχνην, τοὺς μακροὺς αἰῶνας, κατὰ τοὺς ὁποίους αἱ μεγάλαι πόλεις τῆς Εὐρώπης ἦσαν χωρὶα μικρὰ καὶ ἄσημα, ἐξέπεμπε τὸ Βυζάντιον

ἀκτῖνας φωτὸς καὶ λαμπρότητος. Τὰ κομψοτεχνήματα καὶ τὰ ὑφάσματα τὰ ἐξωγραφημένα τοῦ Βυζαντίου ἐστόλιζον τὰ παλάτια τῶν μεσαιωνικῶν αὐτοκρατόρων τῆς Γερμανίας καὶ τὰ καράβια τὰ Βυζαντινὰ ἤρχοντο εἰς τὴν Τολῶσαν φορτωμένα ἀπὸ τὰ ποικίλα ἔργα τέχνης καὶ ἐμπορεύματα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ μαζὶ μὲ αὐτὰ εἰσήγον εἰς τὴν Προβηγκίαν καὶ τὰς νοτίους ἐν γένει χώρας τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰταλίας τὰς παραδόσεις τὰς Ἑλληνικάς, αἱ ὁποῖαι συγχάνεις ἐθρεψαν τὰ ἡρωϊκὰ ἔπη καὶ τὰ μυθιστορήματα τοῦ Γαλλικοῦ ἱποποτικῶν μεσαιῶνος.

Ἡ Ρώμη, βάρβαρος καὶ ἀπολίτιστος κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ μεσαιῶνος, ἐξημερώθη τὸν Ζ' καὶ Η' αἰῶνα ἀπὸ τοὺς Βασιλείανους Ἑλληνας μοναχοὺς, οἱ ὅποιοι μετὰ τῶν ἐμπόρων Ἑλλήνων ἀκαταπαύστως ταξιδευόντων δὲν ἔπαυσαν ἔκτοτε νὰ διηγηθῶσι ζωντανῇ τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ τὴν παραδόσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν Ἰταλίαν, πρῶτοι αὐτοὶ ἀπώτατοὶ διδάσκαλοι τῆς μεγάλης Ἀναγεννήσεως.

Οἱ σλαβικοὶ λαοί, τὸ μέγα τοῦτο τόσον σήμερον σημαῖνον τμήμα τῆς ἀνθρωπότητος, ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἐξήχθησαν ἐκ τοῦ σκότους τῆς βαρβαρότητος καὶ ἀπετίναξαν τὰς δοῖας τῶν ζώων, τὰς ὁποίας εἶχον ὡς ἐνδύματα καὶ ἀντικατέστησαν τὰς ἐπὶ πασσάλων καλύβας καὶ τὰς ξυλῖνας οἰκήσεις τῶν με ναοὺς καὶ μὲ κτίρια τέχνης βυζαντινῆς.

Ἀεῖζει ἐνταῦθα νὰ μνημονεύσω ποῖαν φρικτὴν ἐντύπωσιν ἔκαμιν εἰς ἓνα Βυζαντινὸν ἱεράρχην ἡ διαμονὴ τοῦ εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Ὁ Θεοφύλακτος ἀπεστάλη εἰς τὰ τέλη τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν ὡς ἀρχιεπίσκοπος τῆς Βουλγαρίας εἰς τὴν Ἀχρίδα. Συνηθισμένος ὁ ἱεράρχης οὗτος εἰς τὰς πνευματικὰς ἀπολαύσεις τῆς ρητορείας καὶ τῆς λογοτεχνίας, εἰς τὸν ἄβρὸν καθόλου πνευματικὸν καὶ κοινωνικὸν ἐκείνον βίον, — ὁδύρεται εἰς τὰς ἐπιστολάς, τὰς ὁποίας ἔγραψεν εἰς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει φίλους του, διὰ τὴν σκληρὰν του τύχην νὰ ζῇ μετὰ τῶν Βουλγάρων. «Δὲν ἐπρόφθασα, λέγει, νὰ εἰσέλθω εἰς τὴν Ἀχρίδα, καὶ ὁ δύσεως ἐπέθηκα τὴν πόλιν, ἡ ὁποία ἔχει ὑμᾶς. Διότι ἀπὸ μακρὰν μὲ προσέβαλε μία ἀποφορά θανάσιμος, ὁποῖαν ἀκριβῶς ἀποπνέει ἡ χώρα τοῦ Χάρωνος».

Μὲ αἰτὸν προσομοιάζει τὸν ἑαυτὸν του, μὲ αἰτὸν τοῦ Διὸς, ὁ ὁποῖος ἠναγκάσθη νὰ καταβῇ εἰς τὴν ἱλύν, νὰ ρυπανθῇ καὶ τὴν μετὰ βατράχων ζῶν νὰ συμμερισθῇ, μάτην ποθῶν νὰ διάγῃ τὴν ζωὴν τῶν μακρῶν φίλων του καὶ νὰ «ἐκσπασθῇ τοῦ πηλοῦ καὶ τοῦ τέλματος».

Ἐν μέσοις Βουλγάρους ἐδαρβαρώθη, λέγει καὶ αὐτός, ἔπειν ἀπὸ τὸν κρατῆρα τῆς ἀγροικίας καὶ ἀπὸ ἀμουσίαν ἐμεθύσθη. Ἡ λογοτεχνικὴ του κομποπρέπεια καὶ ἡ καθαρεύουσα γλῶσσά του δεινῶς προσεβάλλετο ἀπὸ τὰ κακὸν ὀνόματα τῶν Βουλγαρικῶν πόλεων, καὶ ἡ ρητορικὴ του καλλιπέπεια ἐταπεινοῦτο ἔμπροσθεν τῶν Βουλγάρων ἐκείνων, «οἱ ὅποιοι τὴν ἤκουον ὡς οἱ ὄνοι ἀκούουσι τῆς λύρας τὴν ἀρμονίαν».

Καὶ ἡθικῶς καὶ σωματικῶς ὑπέφερεν ὁ ἄνθρωπος αὐτός τῆς Βυζαντινῆς αὐλῆς νὰ ζῇ μετὰ τῶν Βουλγάρων «μεστῶν πηλοῦ καὶ δυσωδίας», οἱ ὅποιοι ὁμιλοῦσι γλῶσσαν «δύσηχον καὶ ἀναρμόνιον», καὶ ὁ χαρακτὴρ τῶν ὁποίων εἶνε «τελμα-

τώδους ψυχῆς ἐπάξιος» Γνήσιος, λέγει, Κωνσταντινουπολίτης αὐτός, πηγαίνει εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ξένος ἐν μέσῳ ἀνθρώπων, τῶν ὁποίων «ἡ φύσις εἶνε τῆθενος πάσης κακίας», εἰς μίαν «λίμνην κακῶν». Σαπρίας καὶ αὐτὸς ἀπόζει, ὡς καὶ ἐκεῖνοι ἀπόζουσιν ὁσμῆς κακῆς δεσμάτων ζώων. Ἐν μέσῳ τῶν Βουλγάρων ἐδαρβαρώθη καὶ ἡνδραποδίσθη καὶ αὐτός, ὄνειρον, λέγει, κακὸν τοῦ ἥτο ἡ διαμονὴ τοῦ μετὰ τῶν αὐτῶν, καὶ παρακαλεῖ τοὺς φίλους του νὰ τοῦ γράφουν συχνὰ «νὰ τὸν ἐπαναφέρωσιν εἰς τὰ οἶκιά, τοῦλάχιστον διὰ τῆς ἀναμνήσεως».

Διὰ τῆς ἀναμνήσεως καὶ ἡμεῖς δυνάμεθα νὰ ἀναπλάσωμεν τὸν λεπτεπίλεπτον πολιτισμὸν καὶ τὴν ἀβρὰν ἐκείνην κοινωνίαν τοῦ Βυζαντίου, τὴν ὁποῖαν μὲ τόσον πόνον καὶ μὲ τόσην ἀγάπην ἐπόθει ὁ ἱεράρχης ἐκεῖνος, ὥστε «κακὸν ὄνειρον» νὰ νομίζῃ τὴν ἀπ' αὐτῆς ἀπομάκρυνσίν του.

Ἀπὸ τῆς Μόσχας μέχρι τῆς Ἀλάμπρας, ἀπὸ τῆς Ἰρλανδίας, ὅπου ἐφθασεν ἡ Βυζαντινὴ ζωγραφικὴ, ὡς μᾶς δεικνύουν αἱ ιστορικαὶ χειρογράφαί, Ἰρλανδικαί, καὶ τῆς Νορβηγίας, ὅπου σῶζονται ναῖσκοι βυζαντινοί, κτισθέντες ὑπὸ τῶν ἐπιστροφόντων Βαριάγγων, μέχρι τῶν χωρῶν τοῦ Νείλου, μέχρι τῆς Βαγδάτης — πανταχοῦ θὰ εὑρῇ τις ἵχνη τοῦ πνεύματος καὶ τῆς τέχνης τῶν μεσαιωνικῶν ἡμῶν πατέρων.

Τὴν μεγάλην Ἀναγέννησιν δὲν παρεσκεύασαν ἢ δὲν ἐνίσχυσαν μόνον οἱ εἰς τὴν Δύσιν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν εἰκονοκλαστῶν καὶ κατόπιν καταφυγόντες Ἕλληνες λόγιοι· ἀλλὰ καὶ ἡ Βυζαντινὴ τέχνη καὶ οἱ Βυζαντινοὶ καλλιτέχναι καὶ εἰς τὴν προγενεστέραν περίοδον ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι διδάσκαλοι τῆς Ἰταλικῆς τέχνης. Ὁ Μεσαιωνικὸς Ἑλληνικὸς κόσμος τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ βίου τοῦ ἐλαμπρύνθη μὲ μίαν ἀναγέννησιν, ζωῆς καὶ αἰγλῆς μεστὴν, εἰς τὴν Νίκαιαν, εἰς τὴν Τραπεζοῦντα, τὴν Ἀρταν, μάλιστα δὲ εἰς τὰ βουνὰ τοῦ Ταυγέτου καὶ τοῦ Πάρωνος, ἐκεῖ ὅπου οἱ μεγιστᾶνες τοῦ Βυζαντίου ἦλθον ν' ἀναπνεύσουν τὸν ἐλεύθερον ἀέρα τῆς ζωῆς τῆς φύσεως.

Εἰς τὰ στρατιωτικὰ οὐδεὶς λαὸς τοῦ Μεσαιῶνος, ὀλίγοι τῶν ἡμετέρων χρόνων, τόσον πλουσίαν εἶχον τὴν διοργάνωσιν, τόσον εὐκόλῳ τὴν κινητοποίησιν, τόσον σοφὰς τὰς μεθόδους τῆς ἀμύνης καὶ τῆς ἐπιθέσεως. Τὰ Βυζαντινὰ κάστρα τῆς Συρίας εἶδον οἱ Φράγκοι κατὰ τὰς σταυροφορίας των καὶ ταῦτα ὑπῆρξαν τὸ ὑπόδειγμα τῆς στρατιωτικῆς ἀρχιτεκτονικῆς των, καὶ ταῦτα παρήγαγον τὰ ὠραῖα μεσαιωνικά κάστρα τῆς Δύσεως, τὰ ὁποῖα θαυμάζομεν ἀνύποπτοι, ὅτι ἐκ τῆς χώρας ἡμῶν προῆλθον.

Εἰς τὰ γράμματα ἐπὶ αἰῶνας ἡ βάρβαρος Δύσις, τὴν ὁποῖαν ἐκάλυπτε σκότος ἀμαθείας, εἰς ἐφωτίζετο καμῖν φορὰν, παρὰ τῶν Ἑλλήνων μοναχῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων ἐφωτίζετο.

Ἀνὰ τὴν Δύσιν δὲν διεδίδοντο μόνον ψυχὰς τῆς μεγάλης λογοτεχνικῆς κληρονομίας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἡ Μεσαιωνικὴ Ἑλλάς, ἀφυπνισθεῖσα εἰς τὸν βίον τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς φύσεως, ὠμίλησε τὴν γλῶσσαν τῆς ζωῆς καὶ προσεπάθησε νὰ τὴν γράψῃ, καὶ ἔγραψε τὰ χαριέστατα πολλάκις ἐπύλλια τραπεζαιωνικά, καὶ πάλιν ὡς νεώτερα Ἑλλάς, ἐδίδαξε καὶ ἐθελξε τοὺς ξένους λαούς.